

Kész Barnabás

HORKAY LAJOS, SALÁNK POLIHISZTOR LELKÉSZE

Horkay Lajos, az ismert lelkész dinasztia sarja 1932–1959 között töltötte be a református lelkészi hivatalt a jelenlegi Kárpátalja Nagyszőlősi járásában, a történelmi Ugocsa vármegyében fekvő Salánkon.¹ A módos, gazdag történelmi múlttal rendelkező település jelenlegi lakosai szerint kevés oly kiemelkedő tiszteletese volt a salánki gyülekezetnek, mint ő. A falu lakosságának felét (a görögkatolikusok mellett) kitevő református gyülekezetnek nemcsak kiváló lelkipásztora volt, de egyben tanítója, nevelője, krónikása, gazdája és politikusa is.

Horkay Lajos 1885-ben született a felvidéki Kistokajban, édesapja ottani református lelkész volt. A fiú édesapja nyomdokain haladva szintén a papi hivatást választotta. Az első világháborúban tábori lelkészként szolgált, majd pedig 1933-ig kistráskai (jelenleg Szlovákia) lelkipásztor volt. 1933. február 26-tól 1959-ig salánki tiszteletes. Negyedszázados salánki szolgálata alatt a település magyarságával együtt több történelmi sorsfordulót is átélt: nyáját irányítva egyaránt helyt kellett állnia a csehszlovák, a magyar és a szovjet érában is.²

1944 őszén és 1956 második felében hosszabb időt Budapesten töltött a fiánál. Itthon a szovjet hatóságok emiatt többször beidéztek, állandó megfigyelés és pszichológiai nyomás alatt tartották.³

Horkay Lajos példás családfő volt (1. kép). Hitvesével, Pásztor Emmával (1889–1962) öt leánygyermeket és egy fiút neveltek fel: Emma (Nagy Elekné), Éva (Tóth Sándorné), Erzsébet (Dóczy Imréné), Márta (Lénárt Józsefné), Katalin (Kovács Miklósné) és Zsolt. A vők közül külön meg kell említenünk Dóczy Imre salánki

- 1 Salánk Kárpátalja Nagyszőlősi járásának északnyugati részén, a magyar nyelvterület határán található, háromezer fős magyarlakta település. Lakossága mindig is híres volt szorgosságáról, nyakasságáról, hagyománytiszteletéről és a magyarságához való ragaszkodásáról.
- 2 Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés következtében Ugocsa északi kétharmada a frissen megalakult Csehszlovákiához került, déli egyharmada pedig Romániához. Magyarország kötelékében csupán néhány száz hektár terület maradt meg belőle, falvak és lakosok nélkül. Az 1938-as első bécsi döntés előbb a csehszlovákiai, majd az 1940-es második bécsi döntés a romániai részeket is visszacsatolta Magyarországhoz. A második világháborút lezáró 1947-es párizsi békeszerződés visszaállította a trianoni országhatárokat, és ennek következtében Ugocsa Kárpátalja többi részével egyetemben a Szovjetunióhoz került.
- 3 A kárpátaljai magyarság az 1956-os forradalom és szabadságharc idején szolidaritási és ellenállási mozgalmat indított, amelyet a szovjet államhatalom könyörtelenül felszámolt.

jegyzőt és Lénárt József salánki tanítót (utóbbi a településen máig híres karnagy és kántor volt).

Horkay Lajos rendkívül sokoldalú, energikus személyiség volt. Gazdag életművének csak töredékét őrizték meg a források és a kollektív emlékezet (2. kép). Ám a tanulmány keretein belül még ennek részletes bemutatására sem vállalkozhatam, inkább csak néhány érdekes adalékkal kívánom szemléltetni nem mindennapi egyéniségét és munkásságát.

Még tábori lelkész korából egy kisméretű úrvacsorai kelyhet hozott magával Salánkra (3. kép). Ezt azzal a feltétellel helyezte el a salánki egyházban, hogy ha a családjából valaki lelkész lesz, a gyülekezet visszaszolgáltatja a kelyhet a családnak. Ez a 90-es években meg is történt, ugyanis Erzsébet és Márta nevű leányainak két unokája is a lelkészi hivatást választotta.

Horkay 1936-ban kibővítette a templomot, mely a főutca felől egy északi szárnyal bővült (4–6. kép). Az építés során feltárt csontokat a templom északi falánál temették újra el (7. kép).

Mint kiváló szónok, szigorú, de jó lelkipásztor maradt fenn emléke a salánki gyülekezetben. „Minden családot számon tartott, a gyerekeket akár az utcán is megszólította, hogy a kátét kikérdezze. Féltünk tőle, de szerettük is...” (Zán Ida, Salánk. sz. 1943.). Az egyház vagyonát precízen összeírta, szüntelenül gyarapította.

Horkay lelkészként ugyan nem politizálhatott, de ennek ellenére soha nem rejtette véka alá nemzeti érzelmeit. 1938-ban az első bécsi döntés értelmében ez az ugocsai Salánk is visszakerült az anyaországhoz. Mint lelkipásztornak valószínűleg fontos szerepe volt a zöld gallyakkal, nemzeti színű szalagokkal felcícomázott díszkapun át bevonuló honvédek fogadásában és a település központjában, a jelenlegi Rákóczi-emlékpark területén felállított országzászló ünnepélyes felvonásának megszervezésében. A Salánkra bevonuló magyar csapatokat a helyi lakosság örömmel fogadta. Lajos Mihály és György Horváth László *A Hömlöc lábánál* című közös könyvéből idézzük Bartha András helybéli lakos ez alkalomra írt versének részletét:

„Éljen a hős magyar nemzeti hadsereg,
Mely e kis falunkat mostan váltotta meg.
Magyarnak vallani nekünk most már szabad,
Elment az ellenség, a gyűlölt, rabló had.

.....
Isten hozott tehát csendes községünkbe,
Nemzeti hadsereg, népünk reménysége.
Előre, s a hadak ura vezéreljen,
Minden lépésekben áldásunk kísérfen”⁴

4 György Horváth–Lajos 1998. 18.

A magyar bakák által a salánki lakosoknak adományozott országzászlókat, emlékszalagokat Horkay és lelkész utódai hűségesen rejtegették a szovjet uralom évtizedei alatt is, így napjainkig fennmaradtak.

Horkay Lajos példaértékű módon felkutatta és megírta a település egyház- és helytörténeti, egyben néprajzi jellegű kismonográfiáját. A *Beszélő kövek. A salánki református egyház története és Salánk múltja* c. kiadványt 1936-ban adták ki Rozsnyón, 2011-ben pedig Nagyszőlősen utószóval ellátva újra megjelent (*8. kép*).⁵ Ebben elsősorban a salánki református gyülekezetnek a reformációtól a krónika lezárásáig eltelt négyszáz esztendő alatti történetét meséli el.

A 16. század derekán Salánkot is elérte a reformáció szele. Az 1395 és 1405 között, gótikus stílusban épült római katolikus templomot a reformátusok 1550 körül vették birtokukba (a pontos dátumot nem ismerjük). A salánki református egyházat támogatták a Gutkeled nemzetségből származó birtokosok is, mivel maguk is protestánsokká lettek. Ezt bizonyítják a különböző, Salánk népe nevére kiállított adománylevelek, melyek között még Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől származót is találhatunk. A református templom katedrálja alatt ma is látható egy kőkoporsó, mely az 1608. december 24-én meghalt Kun Gáspár földi maradványait rejt, tetején a Rozsályi Kunok faragott címere: három csillag és három sárkányfog. Ez volt egyébként az Atyaiak és a Gacsályiak, sőt a fejedelmi Báthori család címere is. S ez a címer díszítette Salánk pecsétjét is, mivel a település akkoriban még *oppidum*, mezőváros volt.

Horkay ír a település másik, görögkatolikus egyházközségéről is, mely a 18. század elején alakult meg mint filiális szórvány, 1702-től vált anyaegyházzá: „*Temploma fából volt, egy haranggal. Hívei számának növekedése a Barkóczy, Dessewffy és Károlyiak által uradalmukba hozott zsellérek itteni letelepedésének a következménye*”.⁶ Az akkori földesurak ugyanis előszeretettel telepítettek birtokaikra ruszin jobbágyokat, hiszen szállóige volt közöttük: „*Magyar jobbágy perlekedés, zsidó jobbágy pénz, orosz jobbágy zsíros konyha*”.

Könyvében Horkay különös figyelmet szentel a Rákóczi-szabadságharcnak és az 1711-es salánki tanácskozásnak. Salánk lakossága derekasan kivette a részét a kuruc mozgalomból. Egy 1703. évi kimutatás szerint 26 salánki férfi vett részt a Rákóczi-szabadságharcban, közülük hárman a híres palotások között szolgáltak.⁷ A módos település élelmiszerral és pénzzel is áldozott a szabadság ügyének. Salánkon, Károlyi Sándor anyósának, Barkóczyné Koháry Juditnak a vadászkastélyában zajlott le 1711 februárjában Rákóczi utolsó tanácskozása (az itteniek szóhasználatával a nagyságos fejedelem utolsó országgyűlése).⁸ 1935-ben II. Rákóczi Ferenc

5 Horkay 1936.

6 Horkay 1936. 25.

7 Csatóry 1993. 43.

8 1717-ben a betörő krími tatárok felégették az említett fából épült kastélyt, a lakosság azonban a menedéket adó mocsaraknak köszönhetően elkerülte a pusztítást.

fejedelem halála 200. évfordulójára és az egykori országgyűlés emlékére, pompás ünnepség keretei között emléktáblát avattak a református templom karzatán (6. kép). Az esemény a *Beszélő kövekben* is említésre kerül. Hangsúlyozzuk, Salánk lakossága máig „kuruc szellemű”, hűen őrzi II. Rákóczi Ferenc és a vele itt tartózkodó Mikes Kelemen emlékét, amit emlékművek, utca- és intézménynevek, helyi mondák is bizonyítanak (9. kép).

A községet érintő további események közül Horkay többek között beszámol a templommal együtt a település nagy részét elemészto 1789. évi nagy tűzvészről és a tudós püspök, Budai Ézsaiás 1825. évi salánki látogatásáról is.

A *Beszélő kövekből* értesülhetünk Salánk korabeli oktatási intézményeiről is. Inkább a csehszlovák állam nemzetiségi politikáját, semmint a lakosság etnikai összetételét jellemzik a község akkori iskolái: állami ukrán–magyar 3 osztállyal és 3 tanítóval, református magyar felekezeti 1 osztállyal és 1 tanítóval, cseh tannyelvű elemi 1 osztállyal és 1 tanítóval. A községben magyar tannyelvű gazdaiskola is működött.⁹

A kismonográfiában olvashatunk arról is, hogy a községi uradalom akkori birtokosa gróf Zselénszky Róbert volt.¹⁰ A Zselénszky család a Károlyi család után örökség révén került az uradalom birtokába.¹¹

A kiadványban különösen érdekesek az egyházközség életére vonatkozó dokumentumok. A mű végén a szerző közli a salánki református egyház lelkészeinek és tanítóinak névsorát. Ebből megtudhatjuk például, hogy Horkay közvetlen előde Bihary Lajos, utóda pedig Lajos Mihály volt.

Horkay Lajos lelképásztori tevékenysége az igehirdetésen, a szolgálatok végzésén kívül kiterjedt gyülekezetének állandó tanítására, művelésére, szórakoztatására is (10., 11. kép). Dalárdát vezetett, dalszövegírással és zeneszerzéssel is foglalkozott (12–15. kép). Salánkon mindenki úgy tudja, hogy a településen közismert, *Szent Karácsonyi este van...* kezdetű ének szövegét és zenéjét Horkay írta és komponálta (12. kép). „*Olyan pap vót, hogy maga írta a karácsonyi meg az újévi éneket. A zenéjét is megírta, a dalárda meg énekelte négy hangra. Köztük Fábíán Béla, Zán Mózes, meg a többiek. Ilyen pap vót...*” (Zán Róza, Salánk, sz. 1918.)

Horkay Lajos nem volt néprajzkutató, de figyelme kiterjedt a helyi lakosok etnográfiai leírására is (16–21. kép). Romantikus hangnemben így jellemzi a református salánki népet és viseletét: „*A magyar¹² lakosság típusa a barna-piros és fekete haj, közép vagy annál magasabb termetűek. Asszonyai és leányai csinosak, sőt vannak köztük feltűnően szépek is. Viseletük egyszerű és magyaros, nyárban felszá-*

9 Botlik–Dupka 1993. 167.

10 Horkay 1936. 17.

11 Napjainkban a „grófi házban” a helyi erdőgazdaság rendezkedett be.

12 Magyar lakosság megnevezés alatt nemcsak nemzetiséget értenek a salánki reformátusok még napjainkban sem, hanem a református vallásukat illetik e jelzővel, míg a görögkatolikusokat, akik bár szintén magyarnak vallják magukat, oroszként definiálják.

rig erő fehér rojtos gatyá, mellény, ujjas, pörgés kalap, télen fekete csizma-nadrág, de nem bocskor, csizma stb. A férfiak mintegy 30 évvel ezelőtt még viselték az 1–2 méter hosszú nyakkendőt, amelyet körülcsavartak a nyakukon, amely még a régi háborús idők maradéka volt és kitűnően védte a nyakat a kardvágástól. A nők, asszonyok viselete egyszerű fekete ruha, sehol egy kirívó szín, a leányok is legújabb időkig egyszerűen, de csinos magyar gazda leányokhoz illően öltöztek, ma már kezd a „nagykabát” divat bejönni, az öltözet azonban mégsem hódol a divatnak. Népe erősen konzervatív, öntudatos, sokszor nyakas, törekvő, dolgozó és takarékos”.¹³ A leírás is bizonyítja, hogy ezen a tájon a hagyományos viselet nem volt túldíszített, de annál több archaikus elemet hordozott.

A fentiek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Horkay Lajos a nyáját példásan összefogó és irányító, annak lokális identitását erősítő lelkipásztor volt. Papi szolgálata, tevékenysége, személyes kisugárzása közrejátszott abban, hogy a település magyar lakossága a számára rendkívül kedvezőtlen történelmi korszakban is megőrizte nemzeti és vallási identitását, erkölcsi tartását. Ő maga írta gyülekezetéről: „A késő unoka, a mai salánki gyülekezet, látva a múlt sok viharát, küzdelmét, csapását, szenvedését, örömet és dicsőségét, kiállva a próbát, az lett és az maradt, akik az apák voltak: hívő, Istenben bízó és remélő magyar kálvinista nép”.¹⁴

Bátran mondhatjuk, hogy Horkay Lajos élete és munkássága irányadó, nemcsak a lelkészek, de az egész kárpátaljai magyar közösség számára is. A hiánypótlónak tekinthető hely- és egyháztörténeti munkája máig megkerülhetetlen a település múltja és hitélete iránt érdeklődő kutatók és laikusok számára. Szerzőjének személye pedig máig elevenen él a kollektív emlékezetben, példát mutatva az utókor generációinak.

Szakirodalom

BOTLIK József–DUPKA György

1993 *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

CSATÁRY György

1993 *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegek közlemények)*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

GYÖRGY HORVÁTH László–LAJOS Mihály

1998 *A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből*. Falumonográfia. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

¹³ Horkay 1936. 6.

¹⁴ Horkay 1936. 64.

HORKAY Lajos

1936 *Beszélő kövek. A salánki református egyház története és Salánk múltja.* Kiadta a salánki református egyház, Rozsnyó. (Reprint: 2011, Nagyszőlős: Készült Kovács Sándor nyomdájában.)

LAJOS HORKAY, UN PREOT ERUDIT AL LOCALITĂȚII ȘALANKÎ

Studiul prezintă cariera, activitatea comunitară și memoria lui Lajos Horkay, o personalitate aparte, un preot care a jucat un rol determinant în viața economică și culturală a unei localități din Transcarpatia. A fost păstorul majorității reformate a satului, dar totodată un dascăl, pedagog, cronicar și politician. După o cercetare exemplară el a realizat monografia istorică și etnografică a localității. Autorul dorește să-și manifeste respectul față de memoria acestui om pe baza surselor scrise, a fotografiilor și a narativelor ce s-au păstrat în memoria comunității locale.

LAJOS HORKAY, A POLYHISTOR PRIEST OF SHALANKY

The study presents the career, communal activity and the present memory of Lajos Horkay, a special personality, a priest who had played an outstanding role in the economic and cultural life of a settlement from Subcarpathia. He was not only the pastor of the Reformed majority of the village, but also a teacher, a pedagogue, a chronicler and a politician. After an exemplary research he wrote the historical and ethnographic monograph of the village. The author would like to present his respect for the memory of this personality based on written sources, photographs and the narratives which have survived in the memory of the local community.